

stichting **forum** voor
stedelijke vernieuwing

STEDELIJKE VERNIEUWING EN
ONTWIKKELINGEN IN HET SOCIALE DOMIEN

STEDELIJKE VERNIEUWING EN ONTWIKKELINGEN IN HET SOCIALE DOMEIN

Verslag Breed Beraad gehouden op 25 november 2013

Drs. J.W. Cüsters / Cüsters Teksten

INHOUD

VERSLAG	4
DEELNEMERS	13
AGENDA	15
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	18
BESTUUR	22

VERSLAG

Er is nog weinig duidelijkheid over de gevolgen van de decentralisaties in het sociale domein. In de discussies is nog weinig structuur te vinden. Dat bleek ook tijdens het Breed Beraad over dit onderwerp. Dat de decentralisaties op zich kansen bieden, was voor iedereen duidelijk. Maar hoe die het best kunnen worden benut, staat minder vast. Partijen zoeken hun weg in de nieuwe verhoudingen en moeten intern de zaken op orde brengen, terwijl aan de buitendeur intussen tal van initiatieven van onderop aan de klink rammelen. Hoe dit alles gaat uitpakken, is nog onduidelijk. De deelnemers aan het Breed Beraad waren het er wel over eens dat het fysieke domein wel eens het kind van de rekening kan worden van de transitie in het sociale domein. Ook was er overeenstemming over de notie dat de wijk een belangrijke vindplaats is voor de problemen in het sociale domein. Of het daarmee ook de oplossing is, was minder duidelijk.

Impact hervormings- en besparingsoperatie in het sociale domein

De veranderingen in het sociale domein hebben grote gevolgen voor de gemeenten; voor de grote steden waarschijnlijk nog meer omdat hier relatief meer uitkeringsgerechtigden wonen, terwijl ook de woningvoorraad (met veel appartementen) en leefsituatie (in een grote stad zijn relatief meer mensen eenzaam) bijdragen aan een relatief grotere vraag naar ondersteuning. Hoe beoordelen de deelnemers aan het Breed Beraad dit? Welke gevolgen zullen de decentralisaties in het sociale domein hebben voor gemeenten?

Eerste reacties

- *Te veel dichtgeregeld van bovenaf.*
Decentralisatie met minder middelen kan op zich goed uitpakken. De gemeente komt dicht bij de burger, over de grenzen van de verschillende domeinen heen, niet meer vanuit grote verkokerde instituties en geldstromen. Maar de decentralisaties in het sociale domein gaan gepaard met een dichtgeregelde landelijke wetgeving, vanuit de onbedwingbare neiging om op landelijk niveau toch alles vast te leggen. Dat is voor gemeenten onaantrekkelijk: elders wordt bepaald wat je moet doen, maar daarvan krijg je zelf de rekening gepresenteerd. Daarbij komt dat zeker in de participatiebudgetten, na de eerdere bezuinigingen, nu onvoldoende middelen overblijven om mensen echt aan het werk te helpen. Dit wringt het sterkst bij mensen met beperkingen. Er zitten dus tegenstrijdigheden in de beleidskeuzes. Tegenover de dichtregeling van bovenaf is er in enkele gemeenten/steden een vooralsnog beperkte beweging van onderop van burgers die het zelf willen gaan doen en regelen. Gemeenten zoeken weliswaar naarstig naar wijzen waarop de ambtelijke organisatie meer op wijkniveau kan samenwerken met andere organisaties, in bijvoorbeeld sociale wijkteams, maar dreigt te vergeten dat de burgers in die wijken daar zelf ook (soms vergaande en) creatieve ideeën over hebben. Of dat tot botsingen zal leiden is onduidelijk, omdat de ideeën van burgers even diffuus als uiteenlopend zijn. Om dat tot wasdom te laten komen, is tijd en ruimte nodig en die is er nauwelijks omdat gemeenten de eigen organisatie vóór 2015 moeten inrichten op de nieuwe taken in het sociale domein.
- *Intelligent voortmodderen.*
Intelligent voortmodderen is het devies bij de decentralisaties. Er is niet één systeem dat werkt. Het komt neer op gedoe en voortmodderen. Klein beginnen, kijken wat werkt en daarvan leren. Maar dat lukt alleen als gemeenten voldoende vrijheid krijgen om te improviseren. De gemeenten zien zich geconfronteerd met enerzijds een van bovenaf gedicteerd financieel raamwerk en een erfenis van een bolwerk van bestaande uitvoeringsorganisaties, terwijl de operatie anderzijds als zodanig meer beleidsvrijheid tot uitvoering biedt.
- *Verschillen tussen burgers en buurten.*
De overgang van een wettelijk recht naar een lokaal bepaalbeleid brengt met zich mee dat er sprake is van verschillen in behandeling van soortgelijke gevallen tussen gemeenten en groepen (regio's) van gemeenten. Vraagt dit niet om een andere sturing in het ene deel van de stad dan in de andere? Biedt de decentralisatie van taken en middelen daarvoor nieuwe kansen?
- *Nieuwe kansen.*
Veel burgers zijn murw geslagen: ze zijn in een situatie terechtgekomen waar ze zo snel mogelijk uit willen komen. Wat zij kunnen, sluit niet aan bij wat de samenleving vraagt. Ze krijgen goedbedoelende

instanties over de vloer die elk op hun eigen stukje proberen te helpen. Omdat gezinnen doorgaans meerdere problemen hebben, komen er soms tientallen hulpverleners over de vloer. Soms leidt dat tot de absurde situatie dat mensen aan niets anders toekomen dan de vele afspraken met hulpverleners. Intussen hebben zij in geen enkele hulpverlener echt vertrouwen. De decentralisatie biedt op zich de kans om dit te veranderen: om de ondersteuning weer dichterbij de burger te organiseren, om af te rekenen met de instituties en de protocollisering en hospitalisering van mensen, om mensen in de positie te brengen het zelf te doen, vanuit hun eigen capaciteiten. Zo'n aanpak maakt het mogelijk problemen eerder aan te pakken, wat kostbaardere interventies later kan voorkomen.

- *Clash met de instituties.*
De overgang naar één gezin, één plan, één coach is echter niet gemakkelijk. De gemeente moet dan tegen instellingen zeggen dat het anders moet. Deze zijn echter vaak goed georganiseerd. Het risico is dat de ambtenaar wordt weggeblazen. Gemeenten moeten dus leiderschap tonen en goed georganiseerd zijn. Uitgangspunt moet daarbij niet zijn hoe de instellingen het na de decentralisatie willen organiseren, maar hoe de burger het georganiseerd wil hebben.
- *Kleinere gemeenten.*
In kleinere gemeenten is de grotestadsproblematiek niet aanwezig. Bovendien is het daar vaak makkelijker om het midden- en kleinbedrijf een rol te laten spelen in de opgave. En het is eenvoudiger om los te komen van ingesleten processen van regels stellen en nee zeggen. Eigen initiatieven van mensen lijken hier meer kans te kunnen krijgen.
- *Proces onder grote druk.*
De voorbereidingstijd voor de decentralisaties is kort. De ambtelijke organisatie moet worden aangepast aan de nieuwe manier van werken, terwijl de bezuinigingen het tegelijkertijd noodzakelijk maken de formatie in te krimpen. Ook bij de maatschappelijke organisaties is er veel druk om in te krimpen. Dat maakt het spannend of de omslag kan worden gemaakt. Inhoudelijk deugt de beweging, maar de omstandigheden maken het lastig. Gemeenten hebben te maken met een groot aantal zorgaanbieders. Er zijn voorbeelden waarbij alleen al voor de transitie van jeugdzorgarrangementen met zestig aanbieders moet worden gesproken, nog los van de vrij gevestigden. Dat maakt het proces bijzonder complex.
- *Eerste veranderingen al vóór 2015.*
De decentralisaties leiden de aandacht af van nog andere belangrijke ontwikkelingen voor gemeenten. De zzp's 1 en 2 zijn in de verpleging en verzorging nu al afgeschaft. Waar moeten die mensen naar toe? Naar de gemeenten dus, maar die worden geconfronteerd met een korting op de thuiszorg. Alles wat nu of straks verandert in de basis-ggz of op andere terreinen komt op het bordje van de gemeenten.
- *Uitgaan van het probleem.*
Probleemsturing verdient de voorkeur boven aanbodsturing of vraagsturing. Door de decentralisaties ontstaan kansen voor een benadering die veel meer het probleem centraal stelt. Rond dat probleem bepalen de betrokken partijen, tot en met de individuele burgers, wat er moet gebeuren. Het keukentafelgesprek biedt daar mogelijkheden voor. De vraag is niet: 'wat wilt u hebben en dat leveren wij', maar: 'wat is uw probleem en hoe kunnen we dat met partijen die er een rol in spelen, oplossen'? Dat leidt wellicht tot simpeler oplossingen: niet 150.000 euro zorg in een gezin stoppen, maar zorgen dat de vader van de bank komt en aan het werk gaat. Dat helpt vader van de alcohol af en geeft ruimte aan de kinderen als ze van school komen. Zo worden de professionals ook meer erkend in hun rol. Het helpt hierbij overigens wel dat er ook dwang mogelijk is om mensen vanuit de bijstand een participatietraject in te duwen.
- *Wederkerigheid organiseren.*
Burgers activeren is eigenlijk niet nodig. Ze doen namelijk al van alles. De kunst is dat op elkaar betrokken te krijgen. De sleutelterm daarin is wederkerigheid. Maak er een gebeurtenis van als bijvoorbeeld een corporatie een huurcontract laat tekenen: 'wij bieden u een betaalbare woning in een leefbare omgeving, wij verwachten dan wel dat u daar zelf ook een bijdrage aan levert'. Als je die

wederkerigheid op dat moment niet organiseert, ben je te laat. In de praktijk is er in dit soort hele kleine processen in organisaties en instellingen veel winst te behalen als je het gesprek aangaat.

- *Kansen voor een doorbraak.*
Een radicale omslag in beleid biedt kansen om af te rekenen met de dichtheid aan instituties. Die is alleen te bestrijden door de beuk erin te gooien. Daarvoor is het nodig samen creatieve destructie te organiseren. De radicaliteit is hier noodzakelijk om verder te komen. De bezuinigingen maken dat mogelijk. Zonder de bezuinigingen zou er een te grote aanleiding zijn om gewoon maar door te hobbelen. De bezuinigingen in het participatiebudget kunnen hierbij als voorbeeld dienen. Deze hebben vooral geleid tot een inkrimping van de re-integratiesector. Dat is nauwelijks een probleem gebleken. Gemeenten gingen terug naar de kern. Hoe kunnen we werkzoekenden aan werkgevers verbinden, in plaats van daar instituten aan te koppelen? Het herstel van die verbinding is belangrijker dan het in leven houden van instituten. Misschien kan die verandering ook op andere fronten gaan plaatsvinden.
- *Te veel bij elkaar.*
Worden met de decentralisaties niet te veel verschillende wets- of beleidsfamilies bij elkaar gebracht? Gemeenten zijn wel financieel verantwoordelijk voor de uitkeringen, maar hebben niets te zeggen over de hoogte daarvan en over wie de uitkeringen krijgt. Daar staat de jeugdzorg naast. Een groot deel van de bevolking krijgt er nooit mee te maken, terwijl een heel klein deel juist hele gespecialiseerde zorg nodig heeft waarvoor veel steden te klein zijn om die aan te bieden.

Zin en onzin van de keukentafelgesprekken

Alhoewel het keukentafelgesprek in het algemeen wel als zeer zinvol wordt ervaren, werden er in het Breed Beraad ook kanttekeningen geplaatst. Zo moet het gesprek geen doel op zich worden of zich ontwikkelen tot een nieuw indicatieorgaan. Ook moet de reikwijdte van de gesprekken worden genuanceerd. Keukentafelgesprekken lijken vooral geschikt voor de 'lichtere' gevallen, zoals thuiszorg. Dat is iets anders dan beoordelen of iemand thuis nog een dementerende echtgenoot kan opvangen. Of het nagaan of een Blijf-van-mijn-lijfhuis kandidaat nog andere opvangmogelijkheden heeft, om te voorkomen dat deze meteen in de zorg belandt. Er is een breed scala van soorten zorg die je soms prima met een huiskamergesprek kunt regelen, maar soms ook niet.

Vraag is ook wie precies aan de keukentafel gaat zitten. Dit zal afhangen van de problematiek. Bij basale problemen kunnen dat de 'specialisten van het gewone leven' zijn. Zij hoeven geen specialist te zijn op het gebied van jeugdzorg of schuldhulpverlening. Voor zwaardere gevallen zijn, zo is het idee tegenwoordig, generalisten nodig. In de zorg is de huisarts de generalist. Die heeft voldoende opleiding om te kunnen inschatten waar hij of zij tekort schiet en waar een specialist nodig is. Zijn deze duizendpoten er ook in het sociale domein? Mensen die veel weten van het gewone leven, het vertrouwen krijgen van een gezin, de verantwoordelijkheid kunnen nemen voor soms zeer ingrijpende beslissingen over een persoon en precies weten wanneer ze moeten doorverwijzen. Dat specialisme moet verder worden ontwikkeld en daar moeten opleidingen op worden afgestemd.

Samenwerking gemeenten en zorgverzekeraars

De samenwerking tussen gemeenten en zorgverzekeraars verloopt op veel plaatsen in Nederland nu nog moeizaam. Beide financieren straks een deel van de zorg, met als complicatie dat de een dat doet uit publieke middelen en de ander uit private middelen. Voor een goede afstemming moeten verzekeraars met meerdere gemeenten tegelijk zaken doen. Hoe groter het werkgebied, hoe meer gemeenten. Verzekeraars zullen dat liever niet willen, om hun beheerkosten beheersbaar te houden. Zij verkiezen daarom de samenwerking op regionale schaal. In de Participatiewet wordt gewerkt met 35 regio's. Werkgevers hebben namelijk dezelfde reflex als verzekeraars dat ze niet met alle gemeenten kunnen overleggen. Rond werk en inkomen wordt het daarom in de regio's georganiseerd. Dat niveau is ook voor de instellingen in het sociale domein behapbaar, terwijl het voor gemeenten voldoende nabij is. Mogelijk moet ook de welzijnssector daarbij worden betrokken. Meer investeringen in welzijn voorkomen hogere kosten in de andere domeinen, zo wordt althans verondersteld. Vraag is echter of de besluitvorming hierover op regionaal niveau niet te

complex wordt. Als de opbrengsten van meer welzijn elders neerslaan, kunnen bovendien lokaal perverse effecten ontstaan en wordt het afleggen lokale beleidsverantwoording aan de gemeenteraad er diffuus.

De samenwerking tussen zorgverzekeraars en gemeenten moet zich, zo werd gesteld, richten op de zaken die meerwaarde kunnen bieden. Daar zijn tal van voorbeelden bij te bedenken, van een valpreventieproject tot een deltaplan dementie tot proeftuinen waarin medewerkers van door verzekeraars gefinancierde instellingen meedenken over het anders organiseren van bijvoorbeeld de thuiszorg en indicaties. Gemeenten zullen straks toe willen naar een kleiner aanbod van instellingen, om de institutiedichtheid te doorbreken. Ook instellingen die worden gefinancierd door verzekeraars krijgen daarmee te maken. Zij zitten inmiddels, zoals een deelnemer het formuleerde, 'met het dubbelloops jachtgeweer klaar om iedereen die hun belangenpositie aantast, af te schieten'. Hoe regel je op een creatieve manier deze destructie? Gemeenten en verzekeraars zouden samen moeten nadenken over uitwijkmogelijkheden en afbouw van instellingen, en over het stoppen van hun groeiverslaving.

Winnaars en verliezers

De doelgroepen van de decentralisaties in het sociale domein zijn zeer verschillend. De meest overzichtelijke en 'makkelijkste' groep zijn de ouderen. De ouderenzorg is sterk in beweging. De inkomens van de cliënten zijn gemiddeld hoger dan die van zestig-minners. Daar zit een belangrijk aangrijpingspunt voor de oplossing. De cliënt van de ouderenzorg emancipeert en wordt steeds meer een drijvende kracht in ontwikkelingen als extramuralisering, thuisondersteuning en technologie. Dit zal zich betrekkelijk probleemloos kunnen ontwikkelen en kan met de nodige aanpassingen ook grotendeels in de bestaande woningvoorraad worden opgevangen. Vooral de traplift en domotica zullen hier goed werk doen. In veel wijken kunnen scholen worden omgezet in uitschenkpunten van zorg. De verpleeghuizen blijven dan over voor als het echt niet meer thuis gaat.

De ouderenzorg is echter maar een deel van het speelveld. De kans bestaat dat ouderen zich zodanig sterk zullen mobiliseren, dat andere groepen daar nadelen van zullen ondervinden. Er kunnen dus verliezers komen, mensen die vanaf 2015 tussen de wal en het schip vallen. Daar zullen gemeenten voorzieningen voor moeten treffen.

Rechtsgelijkheid

Zal de overgang van zorg als wettelijk recht tot zorg als doel van lokaal beleid niet tot verschillen tussen gemeenten leiden? Als aangrenzende gemeenten een totaal ander beleid voeren, dan kan formeel niet meer gesproken worden van rechtsongelijkheid, maar mensen zullen dat wel als willekeur ervaren. Hoeveel ruimte zouden gemeenten ten opzichte van elkaar moeten of mogen krijgen? Maar is het niet juist de bedoeling dat er verschillen kunnen ontstaan, omdat de behoeften lokaal verschillen, ook binnen de grote gemeenten?

De wetgever heeft een principiële keuze gemaakt: de nationale staat is niet meer de maat der dingen. Door de decentralisaties wordt de maat der dingen in de regio en/of de stad bepaald. Laat 408 gemeenten uitzoeken hoe ze de decentralisaties het best kunnen aanpakken en dan zal het vanzelf naar het midden toe gaan. Gemeenten kunnen zo van elkaar leren. Geen gemeente wil slecht beleid voeren en het slecht regelen voor haar burgers. Er is ook geen ultiem systeem; gemeenten die dat zeggen, gaan het niet redden. Bovendien duiden verschillen niet altijd op willekeur, soms is er sprake van bewuste politieke keuzes.

De ruimtelijke dimensie van de veranderingen in het sociale domein

Wijk als vindplaats of oplossing?

Er was discussie over de vraag of de veranderingen in het sociale domein wel een ruimtelijke dimensie hebben. Zijn de individuele problemen in het sociale domein geholpen met een ruimtelijke invalshoek? Hoe wordt het aan het werk helpen van mensen geholpen met een territoriale aanpak? Zo'n aanpak zal nooit kunnen oplossen dat er 'slechte' wijken zijn in steden. Die zijn er namelijk altijd. Steden hebben altijd opvangwijken waar het water naartoe stroomt.

In de fysieke stedelijke vernieuwing zijn de problemen wijk- of buurtgericht aangepakt. Dat heeft wel duidelijke resultaten opgeleverd door de schaalverkleining in vergelijking met de stedelijke aanpak van voor 1970. De beheersbaarheid en herkenbaarheid zijn daardoor groter geworden, ook in vergelijking met het buitenland. Onze probleembuurtten zijn relatief klein. Kan een dergelijke methodiek ook in het sociale domein worden toegepast? Hierbij werd overigens opgemerkt dat door de huidige huurmaatregelen een grotere sociaal-economische uitsortering of segregatie naar inkomens kan ontstaan met als effect een ruimtelijke schaalvergroting. Het antwoord daarop is al eerder in dit verslag gesuggereerd: laat de probleembenadering prevaleren.

De wijk is in elk geval de vindplaats van de problemen in het sociale domein. In sommige wijken concentreren zich de achterstanden. De grote uitdagingen in het sociale domein liggen in deze wijken. Een aantal deelnemers stelde dat het wijkniveau daarom ook een deel van de oplossing biedt. De buurt of wijk is het leefdomein van de doelgroepen. Hier vind je de deskundigen van het dagelijkse leven en kunnen effectieve arrangementen worden gemaakt waarin oplossingen en aanpakken worden verbonden.

De wijk is bovendien het niveau waar instellingen efficiënter kunnen werken. Net als de postbode niet de hele stad kan belopen, kunnen professionals zich maar beter op een buurt concentreren. Op dit niveau leren de instellingen de cliënten ook beter kennen. De meeste instellingen werken voor de hele stad, maar wil je echt iets op gang brengen met één gezin één plan één coach, dan moeten de hulpverleners elkaar kennen en vinden. Het lukt dan ook beter om een gezin als geheel te bekijken, in plaats van vanuit iedere instelling naar gezinsleden apart te kijken. Onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut heeft aangetoond dat het buurt- of wijkgericht werken, bijvoorbeeld in sociale wijkteams, op deze manier inderdaad efficiënter werkt. Op dit niveau is het bovendien eerder mogelijk een succesvolle verbinding met meerwaarde te maken met burgerinitiatieven.

Ook werd opgemerkt dat 'de buurt' als symbool voor een nieuwe aanpak kan werken. De zeer succesvolle thuiszorgorganisatie Buurtzorg is, anders dan de naam doet vermoeden, in het geheel niet op buurt- of wijkniveau gebaseerd. Het succes zit in de kleinschalige aanpak met zelfsturende teams en weinig overhead, dichtbij de burger, die zich daardoor beter bij de aanpak betrokken voelt en beter geholpen voelt. Dit bewijst dat de beste aanpak die is waarbij wordt gedacht vanuit de behoefte van de cliënt. Het organisatieprincipe dat daarbij hoort, kan voor de ene dienst heel anders zijn dan voor de andere. Buurtzorg heeft gekozen voor kleinschaligheid, niet voor buurtgerichtheid. Bij andere diensten kan dit anders liggen en kan buurtgerichtheid wel de beste organisatievorm bieden.

Van lantaarnpalen naar luiers

Verschillende deelnemers aan het Breed Beraad verwachten dat de oriëntatie bij gemeenten zal verschuiven van het fysieke naar het sociale domein. Zij krijgen nu immers de rol van 'mega-welzijnswerker'. De vertegenwoordigers van het sociale domein worden de belangrijkste figuren aan tafel. Omdat de gemeenten in het fysieke domein ook meer vrijheid hebben, kunnen ze daar makkelijker bezuinigen dan in het sociale domein. Terwijl in de pers berichten verschijnen dat het geld voor de luiers naar de lantaarnpalen zal gaan, is in de praktijk daarom eerder het omgekeerde te verwachten. In de fysieke vernieuwing gaat de komende tijd niet meer zo veel gebeuren, ook omdat de grondopbrengsten de laatste jaren lager zijn geworden. Hoe staan de wijken er in 2020 voor als er in het fysieke domein niet meer wordt geïnvesteerd omdat er gewoon geen geld meer voor is? Wat gebeurt er als de leefbaarheid daardoor langzaam terugloopt?

Mogelijk kan meer ruimte voor de burgers hier een oplossing bieden. Juist in het fysieke domein doen zich nu de meeste initiatieven van onderop voor. Het gaat om goed opgeleide burgers die weten wat ze willen. Is het

niet logischer hen daarvoor de ruimte te geven? Waarom zou je het ruimtelijk domein willen ordenen, als je ook met rijdende rechters kunt werken? Als burgers het niet eens zijn met zaken in het fysieke domein, moeten we dan nog het traditionele mechanisme van bezwaar en beroep volgen? Het is ook naïef te denken dat iedereen het wel eens wordt als de gemeente zich er mee bemoeit.

Probleem is wel dat dit de kans op tweedeling langs opleidingsniveau – de hardste scheidslijn nu in de samenleving – vergroot. Uit onderzoek blijkt ook dat de overgrote meerderheid van burgers ontwikkelingen in het fysieke domein wil overlaten aan mensen die daarvoor gekozen zijn, dus de gemeenteraad en de wethouders. Het nadeel van de democratie op wijkniveau is dat de grootste schreeuwelijkerds het voor het zeggen krijgen.

Het portiek waar alles samen komt

Voor woningcorporaties komen de veranderingen in het sociale domein bij elkaar in het portiek. Hier komen in toenemende mate de 'ingewikkelde' gevallen terecht. Hier neemt het aantal ruzies en gevallen van overlast toe. Hier ontbreekt doorgaans ook de kracht en creativiteit om het zelf op te lossen. Die is er misschien wel op complexniveau maar niet op het niveau van veel portieken. Hoe moet dit worden aangepakt? Huismeesters zijn met hun veeleer technische achtergrond eerder toegerust voor het herstel van de kapotte gloeilamp dan voor het toezien op het samenleven van mensen. Corporaties moeten er dus iets nieuws voor bedenken, bijvoorbeeld portiekmanagement? Of moeten ze het juist niet zelf willen oplossen en proberen de problemen bij de juiste partij te adresseren? Is het wel aan de corporaties om de diagnose van het portiek te stellen? Maar kunnen andere partijen de golf van problemen aan die hierdoor zal ontstaan? Helpt het hierbij als corporaties zouden samenwerken met de sociale wijkteams?

Veel corporaties zoeken momenteel naar hun eventuele rol in het sociale domein. Het is echter nog nauwelijks uitgekristalliseerd wat de veranderingen in dit domein voor hen gaan betekenen. Een verbinding ontstaat inderdaad als de problemen in het sociale domein leiden tot toenemende overlast voor burens. Een verbinding lijkt er ook te zijn in de aanpak van schulden en voorkomen van huisuitzetting. En in de woonruimteverdeling, als middel om concentraties van probleemgevallen te voorkomen. Lastig is het dan dat het kabinet de corporaties terugdringt op hun kerndomein. Hun rol in de gepropageerde participatie-samenleving is dan niet duidelijk. Op rijksniveau is de verbinding met het sociale domein, in elk geval op beleidsniveau, ongewenst. Corporaties zullen die discussie dus op lokaal niveau moeten voeren.

De vastgoedkant

De transitie in het sociale domein zal gevolgen hebben voor het aantal bedden in veel AWBZ-instellingen. Er zal een overaanbod ontstaan. Gemeenten kunnen daar nu al zicht op krijgen door expliciet aan instellingen te vragen hun toekomstige behoefte aan te geven. Dit heeft immers gevolgen voor de stedelijke programmering, die door de veranderingen in het sociale domein opnieuw, samen met instellingen, moet worden opgezet. Het uitdagen van partijen om hierin met de gemeente samen op te trekken, is lastig. Partijen spelen de bal terug en vragen aan gemeenten om in overleg met zorgkantoren van de verzekeraars te bekijken wat in de komende jaren aan capaciteit nodig is.

De scheiding van wonen en zorg zal grote gevolgen hebben voor de corporaties. Rijkere ouderen die nu met een indicatie in een zorginstelling wonen, zullen met die instelling een huurcontract voor de rest van hun leven willen afsluiten. Dan gaat het leegstandsrisico voor de instelling omlaag, maar in ruil zal de oudere wel investeringen vragen in bijvoorbeeld domotica. De instelling wil dat ook wel, maar het gebouw is van de corporatie en die wil misschien niet investeren. Voor zorgorganisaties kan dit een reden zijn vastgoed weer terug te kopen. Cliënten en instellingen nemen zo het initiatief tot eigen oplossingen. Er zullen zeker instellingen op de fles gaan als gevolg van leegstand, maar als het gaat om verouderde gebouwen is dat de meest effectieve manier van creatieve destructie.

Gevolgen in het bestuurlijk-financiële domein

De nieuwe financiële verhoudingen na de decentralisaties zullen gaandeweg ook de nieuwe bestuurlijke verhoudingen gaan regeren. De bestaande bestuurlijke verhoudingen in Nederland worden echt anders: overgaand naar de gedecentraliseerde structuur van een stads- of regiomodel. Daardoor ontstaan nieuwe typen verbindingen, waarbij de bestaande, sterk centraal georganiseerde systemen krakend en piepend veranderen, ook in het afleggen van verantwoording. Het spreken over tweedeling is in dit verband te grof. Het beeld is veel fijnmaziger en verschilt haast per portiek. Er zal in de stads- of regiostaat een heel gedifferentieerd beleid ontstaan, waarbij je inzet op de plekken waar het niet goed gaat en veel ondersteuning nodig is. En op andere terreinen hoef je minder te doen. Dat is een goede ontwikkeling. Hoe je daar de burgers bij kunt betrekken, is vervolgens nog een grote uitdaging.

De omslag naar het regionale en lokale niveau kan aanleiding zijn voor een gesprek over de stelselverantwoordelijkheid. Waar beginnen de verantwoordelijkheden van wie? Ook binnen gemeenten zijn dergelijke gesprekken nodig tussen de gemeente en burgers, die taken willen overnemen.

De vraag is daarnaast of een gemeente, als ze meer verantwoordelijkheden krijgt als lokaal bestuur, niet ook meer zeggenschap moet krijgen over het vergaren van middelen. De eigen belastinginkomsten van de gemeenten vormen maar 7% van hun totale inkomsten. De mate waarin een gemeente verantwoordelijkheid draagt en waarin ze kan voorzien in eigen middelen is scheef gegroeid. Gemeenten zouden daarom een substantieel groter deel van hun inkomsten zelf moeten kunnen vergaren.

Wat staat partijen te doen?

Energie aanwenden van de burgers

Er is in de samenleving momenteel veel creativiteit van onderop. Burgers nemen initiatieven. Wat willen zij, welke kansen ontstaan daardoor en met welke houding moeten gemeenten en andere instituties de initiatieven tegemoet treden? En op welke barrières, in bijvoorbeeld de sfeer van aanbestedingen, stuiten de initiatieven?

Gesteld werd dat de nieuwe *social enterprises* en lokale community initiatieven veel kunnen terugverdienen van wat er door de rijksoverheid in de decentralisaties niet wordt meegegeven. Om ze te stimuleren, pleitte een deelnemer aan het Breed Beraad voor een eenvoudige Nederlandse versie van de Engelse Localism Act. Het wordt een wet met drie artikelen:

1. verschaft initiatieven toegang tot kapitaal, bijvoorbeeld via een Waarborgfonds waarin de rijksoverheid en fondsen voor goede doelen geld storten;
2. haalt de drempel weg van de aanbestedingsregels, bijvoorbeeld door grote organisaties die een aanbesteding winnen te verplichten 5% van de aanneemsom te besteden aan coöperaties met lokale initiatieven;
3. geef kleine initiatieven een *right to challenge*: ze mogen bijvoorbeeld een ambtenaar bij de gemeente aanwijzen om maximaal drie maanden gedurende twee dagen per week te helpen bij het maken van een ondernemingsplan en het op het goede bureau krijgen daarvan. Zo'n ambtenaar komt daarna ook heel anders terug in de gemeentelijke organisatie.

Tegelijkertijd worden er ook de nodige twijfels geuit over de beweging van onderop. Eigen initiatieven moeten niet worden overgeromantiseerd. De beweging van de 'zelfkazende burger' wint wel aan betekenis, maar blijft een beperkte rol spelen. Bovendien blijven er grote verschillen bestaan tussen de mensen die eigen initiatieven nemen en hun eigen zaakwaarnemers zijn, en mensen die dat niet kunnen en doen. Hoe ver laten we deze verschillen toe? Waar ligt de echte oplossing voor de mensen die het niet zelf kunnen? Sommigen lijken niet geholpen te worden: nergens zoveel doorstroming in woonvormen als bij daklozen.

Preciezer worden

Een algemeen gevoel tegen het einde van de bijeenkomst was dat in het nieuwe model van lokaal maatwerk naar behoefte alle vragen naar die behoefte, de middelen om die te bevredigen en de

organisatievormen om die uit te voeren, veel preciezer gesteld moeten worden dan doorgaans bij de uitvoering nationale wetgeving op dit vlak is gebeurd.

Veel ontwikkelingen vinden plaats zonder dat er bewijs of zekerheid is over de juiste werking ervan. De landelijke overheid zegt bijvoorbeeld dat het bij de mantelzorg niet zou gaan om billen wassen, maar daar gaat het juist wel om. Of dat werklozen koffie kunnen gaan schenken in verzorgingshuizen, maar die zijn er straks veel minder.

Net zo goed wordt er door gemeenten van hun kant nu geroepen dat het Rijk te veel dicht regelt. Maar is dat zo? Waar liggen precies de knelpunten? In het voorstel voor de Participatiewet zit juist meer beleidsvrijheid dan tot dusver in de regelgeving mogelijk was. Als gemeenten zeggen dat het met minder geld niet lukt, bij welke groepen dan? En als ze pleiten voor meer samenwerking met zorgverzekeraars, waarin zit de meerwaarde? Om al deze vragen te beantwoorden, moet er in het debat meer precisie komen. Met name in de onderlinge afstemming van private en publieke taken en verantwoordelijkheden in het te decentraliseren beleid maatwerk schuilt nog veel onduidelijks.

De eerste precisering werd tijdens het Breed Beraad al aangereikt over de Participatiewet. Dat deze gemeenten meer vrijheid zou geven, werd door sommige deelnemers genuanceerd. De wet legt namelijk ook de verplichting op mensen vrijwilligerswerk te laten doen. Die plicht is overbodig, werd gesteld. Het financiële risico ligt bij de gemeente, zij zal er per definitie alles aan doen mensen zo snel mogelijk uit de bijstand te helpen. Die prikkel is voldoende. Het kost geld om mensen vrijwilligerswerk te laten doen en de gemeente moet dat vervolgens gaan controleren en handhaven. Laat die verplichting daarom vallen. Hij is ook niet gebaseerd op wat het beste werkt, maar op wat het beste voelt. Het is fijn te kunnen zeggen dat je als wethouder werklozen inzet om sneeuw te schuiven. Dit helpt echter totaal niet om deze mensen aan het werk te krijgen.

Enige precisie kwam er ook rond de discussie over monitoring, toezicht en verantwoording. De inzet van het kabinet om dit horizontaal te laten gebeuren, via verantwoording aan de gemeenteraden, werd algemeen als een goede beschouwd. Vraag is wel of gemeenteraden hier voldoende voor zijn toegerust. Moeten consumentenorganisaties hier niet een grotere rol in spelen? Het is zaak dit tijdig te regelen om te voorkomen dat zich straks, zoals in de corporatie- en onderwijssector, ruimte voor schandalen gaat voordoen.

Meer kennis en casuïstiek

Er werd in het Forum ook gepleit voor de opbouw van meer kennis en casuïstiek. Ook van ervaringen in het buitenland kunnen we veel leren. Het organiseren van kennisdeling wordt dan ook een belangrijke opgave de komende jaren. Veel gemeenten zullen opnieuw het wiel gaan uitvinden. De casuïstiek daarover moet worden gedeeld, niet alleen de goede voorbeelden, ook de slechte voorbeelden en de problemen die niet zijn opgelost. Dat kan leiden tot meer precisie en meer helderheid over de vraag welke verschillen er gaan ontstaan en wat we daar als maatschappij van vinden.

Kennisinstellingen zouden in de kennisdeling in het sociale domein een grotere rol moeten spelen dan ze nu doen. De veranderingen hebben hier veel weg van *research and development*. Kennisinstellingen zouden op dit gebied ook meer met elkaar moeten samenwerken en hun onderzoeken zodanig moeten inrichten dat ze voor gemeenten praktisch bruikbaar zijn.

Kennis kan tot slot ook helpen om het voortouw te nemen in nieuwe ontwikkelingen. Gemeenten benaderen de decentralisaties nu vooral reactief. Als zij echter zeggen er verstand van te hebben en tot in het portiek te weten hoe het gaat in de stad, denk dan na over de volgende slag. Dat is een heel andere en veel actievere invalshoek. Een nieuwe Wet Werk en Bijstand, opgesteld vanuit gemeentelijke kringen. Een wenkend perspectief?

DEELNEMERS

Ir. W.J. Bodewes	Amvest / Forum SV
Prof. dr. J.C.J. Boutellier	Verwey-Jonker Instituut
Drs. J.W. Cüsters	Cüsters Teksten
Drs. A.Th. van Delden	Ministerie van BZK / Forum SV
Ir. G.C.F.M. Depla	Gemeente Eindhoven
Mw. drs. A.C. van Es	Gemeente Amsterdam
Drs. J. Hamming	Gemeente Heusden
G.J. van Herk	Gemeente Breda
Mw. dr. L.B. Janssen-Jansen	Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. L.A. de Klerk	Universiteit van Amsterdam / Forum SV
Drs. M.G. Kromwijk	Compassa
Ir. M. de Langen	Stadgenoot / Forum SV
Mw. J. Manshanden	Gemeente Utrecht
Drs. W. van der Meeren	CZ
Prof. dr. A.P.W.P. van Montfort	ActiZ
Prof. dr. P. Schnabel	Universiteit Utrecht
Mw. K.R. Veldhuijzen MSc	Rfv - Rob
Mw. C.E. van Vlodrop	Forum voor Stedelijke Vernieuwing
Mw. drs. M.C.J.P. Vlug	Bureau Jeugdzorg Agglomeratie Amsterdam
Prof. mr. W.C.T.F. de Zeeuw	Bouwfonds Property Development

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Breed Beraad over het thema 'stedelijke vernieuwing en ontwikkelingen in het sociale domein' dat op maandag 25 november 2013 van 17.30 uur - 22.00 uur wordt gehouden in het Paviljoen van Stadgenoot, Sarphatistraat 410 in Amsterdam.

Achtergronden

Op het gebied van maatschappelijke ondersteuning, jeugdzorg en participatie (bijstand, sociale werkvoorziening, Wajong) is een ingrijpende hervormings- en besparingsoperatie in gang gezet. De aanleiding hiervoor is tweeledig. Door de sterke, gefragmenteerde aanbodoriëntatie op deze terreinen sluit de ondersteuning van circa 2 miljoen burgers steeds minder goed aan op hun behoeften en eigen mogelijkheden om hierin te voorzien. Tegelijkertijd rijzen de met deze ondersteuning gemoeide (rijks)budgetten steeds verder de pan uit. Tegen deze achtergrond is de hervormings- en besparingsoperatie in het sociale domein er - onder het motto 'beter met minder' - op gericht dat:

- burgers in eerste aanleg waar mogelijk zelf en via hun eigen netwerken voorzien in (en betalen voor) hun ondersteuning
- gemeenten de zelfredzaamheid van burgers stimuleren/faciliteren en er tegelijkertijd voor zorgen dat burgers waar nodig een, op hun mogelijkheden en behoeften toegesneden, integrale ondersteuning krijgen (1 gezin, 1 plan, 1 regisseur)
- een structurele besparing ad circa € 4 mrd (c.q. een gemiddelde budgetreductie ad circa 20%) wordt gerealiseerd

De met het oog hierop in gang gezette hervormings- en besparingsoperatie heeft ingrijpende consequenties voor (de verhoudingen tussen) alle partijen in het sociale domein. Zo wordt voor 2015 op de genoemde terreinen bij wet een aanzienlijk aantal taken/verantwoordelijkheden, bevoegdheden, middelen en risico's overgedragen/gedecentraliseerd van de rijksoverheid (en op het gebied van de jeugdzorg, de provincies) naar de gemeenten. Gemeenten krijgen daarmee niet alleen meer beleidsvrijheid in het sociale domein en een fors hogere uitkering uit het gemeentefonds (de huidige uitkering van circa € 18 mrd verdubbelt nagenoeg vanaf 2015). Tegelijkertijd staan gemeenten vanaf 2015 'voor eigen rekening en risico' aan de lat om de beoogde grotere zelfredzaamheid van burgers te stimuleren/faciliteren, te zorgen voor een beter op de mogelijkheden en de behoeften van burgers afgestemd ondersteuningsaanbod en de, inmiddels op rijksniveau al ingeboekte, besparing te realiseren. Daarbij is overigens een substantiële vernieuwing van de werkwijze, organisatie en competenties van en de (regionale) samenwerking tussen gemeenten onontkoombaar.

Niet los hiervan zijn ook voor burgers de consequenties van de hervormings- en besparingsoperatie in het sociale domein ingrijpend. Vanaf 2015 krijgen zij, in combinatie met een scherpere aanspraak op een eigen inzet/bijdrage, te maken met een verschuiving van nu (nationaal) verzekerde rechten naar minder kostbare, maar tegelijkertijd beter op hun eigen mogelijkheden en behoeften afgestemde voorzieningen, waarvan de inhoud, beschikbaarheid en reikwijdte worden bepaald door lokale democratische besluitvorming.

Voor aanbieders van ondersteuning, intermediaire diensten (zoals het UWV), financiers (zoals zorgverzekeraars), sociale partners etc. verandert er tenslotte eveneens het nodige. Zo krijgen zij te maken met gemeenten als opdrachtgevers/financiers, meer concurrentie en grotere omzet-onzekerheden. Bovendien staan zij - ook op de grensvlakken met andere sectoren (bijvoorbeeld wonen en zorg) - voor de opgave in te spelen op de noodzaak van meer vraaggericht maatwerk en meer lokale/regionale differentiatie.

Voor de ontwikkeling/vernieuwing van steden en stedelijke gebieden in ons land is een en ander van grote betekenis. Niet alleen omdat de sociale kant van de stedelijke vernieuwing, zowel inhoudelijk als organisatorisch, structureel van kleur verschiet; ook omdat deze ontwikkeling samenloopt met een aantal conjuncturele en structurele ruimtelijk-economische ontwikkelingen en een aantal demografische trends, die evenzeer aanzienlijke consequenties hebben voor de stedelijke vernieuwing. Op ruimtelijk-economisch gebied moeten publieke en private partijen alle zeilen bijzetten om in te spelen op de (post-)crisis-reëleriteit (conjuncturele en structurele vraagterugval/leegstand, terughoudender opstelling financiers, waardedaling grond en vastgoed, nieuw woningmarktbeleid). Tegelijkertijd slaat - in sommige steden

geleidelijk, in andere steden (waaronder de groeikernen) sneller/abrupter - de vergrijzing steeds nadrukkelijker toe (met alle consequenties voor de behoefte aan ondersteuning en medische zorg van dien). Bovendien zullen jongeren - zowel de jongeren die het afgelopen decennium naar de steden zijn getrokken als degenen die dat vanaf heden doen - naar verwachting niet (zo snel), zoals eerdere generaties, 'suburbaniseren'. Zij zullen vaker (langer) in steden blijven wonen en daar gedurende langere tijd in flexbanen een lager inkomen dan eerdere generaties verdienen. Door de toenemende internationale arbeidsconcurrentie zijn daarbij hun sociale stijgingsperspectieven naar verhouding waarschijnlijk ook beperkter.

Vraagstelling

Tegen de hiervoor geschetste achtergrond is het de bedoeling dat tijdens het Breed Beraad in ieder geval de volgende vragen aan de orde komen:

1. Hoe wordt, vanuit uiteenlopende invalshoeken (overheden, private en intermediaire organisaties, kennisinstellingen) aangekeken tegen de inzet, impact, voortgang, kansen en bedreigingen van de in gang gezette hervormings- en besparingsoperatie in het sociale domein?
2. Welke kansen en bedreigingen vloeien hieruit voort voor de sociale, ruimtelijk-economische en bestuurlijk-financiële aspecten van de stedelijke vernieuwing, respectievelijk de aanpak van de stedelijke vernieuwing?
3. Wat staat betrokken publieke en private partijen en kennisinstellingen -al dan niet gezamenlijk- te doen?

Agenda

17.30 uur	Welkomstwoord door Bert van Delden namens het bestuur van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing
17.35 uur	Opening door Paul Schnabel, voorzitter van het beraad
17.45 uur	Gedachtewisseling over vraag 1
18.45 uur	Break
19.30 uur	Gedachtewisseling over vraag 2
20.30 uur	Gedachtewisseling over vraag 3
21.30 uur	Afronding door Paul Schnabel
21.45 uur	Slotwoord door Bert van Delden

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing - opgericht in 1983 - stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum voor Stedelijke Vernieuwing de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en 'stedelingen' tot de doelgroep van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing.

In algemene zin probeert het Forum voor Stedelijke Vernieuwing zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden:

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 - 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- 'Belstato'
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing

- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland
- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandels-vestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNL: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en stedelijke vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief
- ZaanDrecht - de Hollandse waterstad in transformatie
- over de betekenis van plekken
- de vernieuwing van de rijksbemoeienis met het wonen: tussen Marx en markt
- elektriserende netwerken
- vergrijzing, wonen, zorg en participatie
- ruimtelijke ordening in perspectief
- stedelijke vernieuwing en krimp
- stad & filosofie
- stedelijke vernieuwing en waardeontwikkeling: naar een vernieuwing van het spel, de spelers en de spelregels
- volkshuisvesting op een tweekop
- Rotterdam-Zuid
- zelfbouw
- ontwikkeling commercieel middensegment huurmarkt

- wonen, zorg en pensioenen
- wonen, zorg en pensioenen follow-up
- corporaties
- volkshuisvesting in beweging

Thema's studiedagen en symposia:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad
- 'Darwin in the city'
- bouwteam
- de gevleugelde stad

Publicaties:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- investeren in stedelijke vernieuwing - niet bij steen alleen
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad

De activiteiten van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten en cetera).

BESTUUR

Dagelijks Bestuur:

J.W. Remkes	Commissaris van de Koningin Provincie Noord-Holland	voorzitter
Ir. W.J. Bodewes	Algemeen Directeur Amvest	penningmeester
Prof. dr. J.J.M. Hemel	Adjunct-directeur Gemeente Amsterdam DRO / bijzonder hoogleraar Grootstedelijke Problematiek Wibautleerstoel UvA	lid
Prof. dr. L.A. de Klerk	Hoogleraar Planologie Universiteit van Amsterdam	lid
Prof. ir. K. Laglas	Decaan Faculteit Bouwkunde TU Delft	lid
Ir. M. de Langen	Bestuursvoorzitter Stadgenoot	lid
Drs. A.Th. van Delden	Piv. Directeur-Generaal Bestuur en Koninkrijkrelaties Ministerie van BZK	adviseur

Algemeen Bestuur:

Drs. E.M. Agricola	Bureau Monumenten & Archeologie
Prof. dr. O.A.L.C. Atzema	Universiteit Utrecht
Drs. J.H.R. Bergh	Schiphol Area Development Company
Mr. drs. A.W.H. Bertram	Gemeente Den Haag
Ir. E. Bindels	West 8 urban design & landscape architecture
Ing. J.Th. Blok	Blok&Ko
B.J. van Bochove	Van Bochove advies en management
A.M.W. Bodewes	Anke Bodewes Makelaardij
Prof. dr. R.W. Boomkens	Rijksuniversiteit Groningen
Drs. O. Bouman	Shenzhen Biennale of Urbanism\Architecture
Prof. dr. D. Brounen	Universiteit van Tilburg
Ir. M.A.E. Calon	Aedes vereniging van woningcorporaties
Prof. ir. K.W. Christiaanse	KCAP Architects&Planners / ETH Zürich
Ir. F.J.C.M. van Dongen	atelier Rijksbouwmeester
A.Th. Duivesteijn	Gemeente Almere / Eerste Kamer der Staten-Generaal
Prof. dr. G.B.M. Engbersen	Erasmus Universiteit Rotterdam
Prof. dr. E.R. Engelen	Universiteit van Amsterdam
Mr. M.J. Faro	Certa Legal Advocaten
Drs. ing. J. Fokkema	Neprom
Drs. R. Gude	Internationale School voor Wijsbegeerte
P. van der Gugten	Proper-Stok Groep
Prof. dr. M.A. Hajer	Planbureau voor de Leefomgeving / UvA
Drs. M. Hanou	Provincie Noord-Holland
Dr. ir. A.C. den Heijer	TU Delft
Drs. T.H. van Hoek	EIB
M. Horselenberg-Koomen	Gemeente Lelystad
Ir. F.M.J. Houben	Mecanoo architecten
Ing. R.R. Huikeshoven MRE	AM
Drs. G.P. Isabella	Gemeente Utrecht
Dr. L.B. Janssen-Jansen	Universiteit van Amsterdam
Dr. D.M. de Jong	Stichting Visitatie Woningcorporaties Nederland
A. Jorritsma-Lebbink	Gemeente Almere
H. Karakus	Gemeente Rotterdam
Em. prof. dr. A.M.J. Kreukels	

Drs. ing. W.M.K. Krzeszewski
 Drs. C.B.F. Kuijpers
 Drs. N.D.E. Maarsen MRE
 Mr. C.G.J.W. Martens
 Ir. W.G. Meyer
 Mr. P.G.A. Noordanus
 Mr. R.J.J.M. Pans
 Drs. M.G.T. Pastors
 M. van Poelgeest
 Drs. G.R. van Randeraat
 Ir. P.S.M. Ruigrok
 Ir. A.Y. Sanson
 Ing. A.G. Schaap
 Drs. A.J.M. Schakenbos
 Prof. drs. P.J. Scheffer
 R. Scherpenisse
 Prof. dr. P. Schnabel
 Drs. F.J. Schoorl
 Ing. K. Schrederhof
 Drs. J.G.C.M. Schuyt
 Mr. H.C.F. Smeets
 Ir. D.A. Sperling
 Drs. D.B. Stadig
 Drs. R. Steenbeek
 Ir. R.F.C. Stroink
 Prof. dr. C.N. Teulings
 Drs. A.C. van der Veen
 Drs. J. van der Veer
 Ir. P.O. Vermeulen
 Drs. A.L.H. Visser
 Drs. ing. R. Vollebregt
 Ir. A.H.M.T. Vos
 Ir. H.S. Yap
 J.H. Zwart

Staedion
 Ministerie van Infrastructuur en Milieu
 HAL Investments
 Ballast Nedam Ontwikkelingsmaatschappij
 Rotimex
 Gemeente Tilburg
 Raad van State
 Nationaal Programma Rotterdam Zuid
 Gemeente Amsterdam
 SITE urban development / MCD
 Mozaïek Wonen
 Gemeente Rotterdam
 Gemeente Amsterdam
 Vestia
 Universiteit van Tilburg / Publicist
 Tiwos
 Universiteit Utrecht
 BNA
 Woonbron Rotterdam Delfshaven

TBI Holdings
 Colliers International
 Ymere
 Square One
 Universiteit van Amsterdam
 ROC Horizon College
 Vrije Universiteit

Platform31
 AM
 Anna Vos Concepts for Urban Change
 Yap Advies & Planning
 Timpaan